

אייר התשע"ג

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל
מהותה של ירושלים כפי שהיא מתבטאת השמה
ליום ירושלים (על פי שיעור של הרב יצחק לוי)

מקורות חז"ל

במדרש (בראשית רבה כ"ו, י) נאמר:

"אברהם קרא אותו יראה, שנאמר: 'ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה'. שם קרא אותו שלם, שנאמר: 'ומלכי צדק מלך שלם'. אמר הקב"ה: אם קורא אני אותו יראה, כשם שקרא אותו אברהם - שם אדם צדיק מתרעם; ואם קורא אני אותו שלם - אברהם אדם צדיק מתרעם. אלא הריני קורא אותו ירושלים, כמו שקראו שניהם: שלם - ירושלים."

המדרש מסביר כי שם העיר מורכב בעצם משני שמות, המבוססים על שני מפגשים שונים של אברהם עם העיר:

- פגישתו עם מלכי צדק מלך שלם (בראשית י"ד)
- פרשת העקדה (בראשית כ"ב).

מהמדרש עולה כי שמה של אותה עיר עוצב כתוצאה משני אירועים שונים. כלומר, צביונה של העיר מורכב משני תכנים שונים. מעבר לכך, מלשון המדרש עולה שהקב"ה השתדל, כביכול, לחבר את שני התכנים הללו ולכללם בתוך אותה העיר. על מנת שירושלים תתקיים, צריכים שתי המשמעויות הללו להיות מאוחדות.

ניתן לתת משמעויות שונות לצירוף זה, המצביעות על כיוונים שונים בהבנת אופי העיר ובצירוף שני מרכיביה. ננסה במהלך השיעור להציג את ההבנות השונות לשני המרכיבים של העיר, ולאופי האחדות שביניהם על פי שיעור של הרב יצחק לוי משיבת הר עציון.

המדרש דלעיל מופיע בחז"ל בכמה נוסחאות:

במדרש הגדול נאמר (מדרש הגדול בראשית כ"ב, יד):

"ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה. שני צדיקים קראו לה שני שמות: שם קראה שלם, אברהם קראה יראה. אמר הקב"ה: לבטל אחד מהן אי אפשר, אלא הריני מצרף את שניהן וקורא אותה ירושלים - יראה שלם. ו'ו' במקום אלף וה"י. מאי יראה? זה מקום יראה ועבודה לשם."

המדרש הגדול מוסיף לנו שני נתונים חדשים:

1. המילה 'יראה' נדרשת כ'ירו' - האותיות הראשונות של השם ירושלים. כלומר, האות ו' שב'ירושלים' מחליפה את האותיות ה' וא' שב'יראה', מה שעולה גם מבחינת הגימטרייה של האותיות: ו=א+ה.
2. המלה יראה נדרשת במשמעות מקום יראה ועבודה לה'.

במדרש תהילים נאמר (מדרש תהילים, ע"ו):

"את מוצא שנקרא בית המקדש 'שלם', שנאמר: 'ומלכי צדק מלך שלם', והוא שם בן נוח... ואברהם קרא לבית המקדש 'יראה', שנאמר: 'ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה'. אמר הקב"ה: אם אקרא אותו שלם כמו שקרא שם - אני אבטל דברי אברהם אוהבי שקראו יראה, ואם אני קורא אותו יראה - אני אבטל דברי שם הצדיק שקראו שלם. מה עשה הקב"ה? שיתף מה שקראו שניהם: אברהם קראו יראה ושם קראו שלם, והקב"ה - ירושלים. הוי: 'ויהי בשלם סוכו', ומהו ירושלים? יראה ושלם."

מדרש זה מנוסח באופן כמעט זהה למדרש בב"ר, אלא שהוא עוסק במקדש ולא בעיר ירושלים.

מדרש איכה רבה (ב', קצח) מביא על הפסוק "מה אדמה לך הבת ירושלים" (איכה ב', יג):

"הבת ירושלים - הבת שהיא יראה ומושלמת לי. אמר רבי יצחק: אמר הקב"ה, כשאת יראה את מושלמת לי."

מסביר בעל ה'תורה תמימה' שם:

"הבת ירושלים - שהיתה יראה ומשלמת לי, וייתכן שהוא מלשון ארמי ועניינו מסירה ונתינה, כמו שתרגם 'וה' הסגירם' (דברים ל"ב, ל) - וה' אשלמנו. ובחגיגה ה' ע"א 'ומשלמים ליה לדומה', כלומר - ומוסר אותו. והוי הכוונה שיראה ומשלמת לי, שהיתה נמסרת אלי תמיד, שהיית מוסרת נפשך אלי."

משניים שהם אחד, **ודווקא חיבור שני הצדדים יחדיו יוצר את המציאות השלמה של העיר.**

ננסה להציג כמה דרכים לביאור צירוף שתי הבחינות הללו.

ירושלים - יראה ושלום

הרב יהודה שביב טוען שמשמעות שמה של ירושלים הוא החיבור בין יראָה לשלום. יש לציין שהפסוקים מדברים על השמות 'יראָה' ו'שָׁלֵם'. אמנם, ראינו שהמדרש הגדול דורש את יראָה כיראָה וילקו"ש על תהילים ע"ו דורש את שלם כשלום.

מסביר הרב שביב, שיראה ושלום הם שני ערכים שתפקידם לשמר ולתת משמעות לתכני החיים. יראה בעצם מהותה מבטאת ריחוק; שלום מעצם מהותו מבטא חיבור וקרבה. במובן הזה צירוף שני אלו יש בו משום איחוד בין שתי מידות הפוכות.

בנוסף, כותב הרב שביב, כי שם רואה את העיר מצד תכליתה, השלום הגנוז בה, ולכן קורא הוא לה - שלם. אברהם גם הוא רואה את תכליתה העתידית של העיר כעיר השלום, אך לעומתו, יודע הוא כי יש עוד דרך ארוכה עד למימוש תכלית זו, ולכן הוא רואה עצמו כמי שצועד בדרך אל ירושלים, וקובע למקום שם המשליך אל העתיד - ה' יראה. במובן זה יש כאן חיבור בין הווה ועתיד, שלמות בפועל וייעוד בכח.

ומוסיף הרב יצחק לוי על דבריו של הרב שביב ואומר, שיראה היא אחת המידות הנשגבות ביחסים שבין אדם למקום וגילויה במקום המקדש הוא ברור, ואילו שלום היא אחת המידות העליונות ביחסים שבין אדם לחברו וגילויה בירושלים ובמקדש מובן גם כן. כמו כן גם אחד משמותיו של הקב"ה הוא שלום ואם כן רמוז בירושלים גם שמו של הקב"ה - שלם במובן שלום. עולה מהדברים כי העיר המייצגת בעולם את נוכחות ה' והשגחתו בעולם, מכילה בשמה רמז על שמו ית'.

ירושלים - ראייה, קיום ושלמות

הרב אליהו ידיד קושר בין החלקים השונים של שם העיר לבין מידותיהם השונות של שם בן נח ואברהם אבינו. אברהם, בעל מידת החסד, קרא למקום 'יראה'. יראה היא מלשון ראיית פני ה', שהיא הבסיס לעצם הקיום בעולם. לכן מירושלים, שהיא העיר בה רואה האדם את פני ה', יורד השפע לעולם כולו.

שם לא התפלל על דורו להחזירם בתשובה, ומכך לומדים אנו על מידתו - מידת הדין. כשקורא שם לעיר 'שלם' מתכוון הוא להביע בכך שלא הכל ייהנו מן השפע אלא

במדרש זה נדרש השם ירושלים באופן אחר: יראה, ושלמות ('שלם' מלשון 'מושלמת'). כשהיא יראה - היא מושלמת, כלומר: היראה היא הדרך לשלמות.

ילקוט שמעוני על תהילים ע"ו מבאר בדומה למדרש בבראשית רבה, רק שבסיומו הוא כותב: "אלא הריני קורא אותו בדרך שקראו אותו שניהם: ירושלים - יראה שלום". כלומר, מדרש זה דורש את המלה 'שלם' מלשון 'שלום'.

מהנוסחאות כולן עולה כי שני הצדדים הכלולים בעיר מהווים יחדיו שלמות אחת. כך גם ניתן להבין את הסיומת של השם ירושלים - סיומת שאופיינית לשניים. יש כאן שניים שהם בעצם אחד - ירושלים. כך גם מסביר רבינו בחיי, בפרושו לבמדבר (י"ט, ג) על הפסוק בתהילים (קכ"ב, ב)

"ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו": "וזהו סוד הלשון בשם 'ירושלים', המורה על שניים, כלשון עיניים ואוזניים וכיו"ב".

קרי וכתוב

ירושלים מופיעה בתנ"ך 667 פעמים, מתוכם 641 פעמים בלשון הקודש ו-26 פעמים בארמית. מתוך 641 הופעות שמה בלשון הקודש, 5 פעמים בלבד מופיע בתנ"ך השם 'ירושלים' בכתוב מלא עם יו"ד, בכל שאר המקומות הכתיב הוא ירושלם בלא יו"ד. מביאים בעלי התוספות (תענית טז. ד"ה הר שיצאה ממנו הוראה לישראל):

"ונקרא שלם 'ירושלם' על שם שלם. לכך אין אנו נותנים יו"ד בין למ"ד למ"ם, על שם שלם. וההר נקרא מוריה על שם תורה".

כלומר, אי נתינת היו"ד נועדה להשאיר את השם שלם בשלמותו.

במקורות רבים נוספים מתוארים שני פניה של ירושלים: ירושלים של מעלה וירושלים של מטה. מביא מדרש תנחומא בפרשת פקודי:

"את מוצא שירושלים מכוונת למעלה כמו ירושלים של מטה, מרוב אהבתה של מטה עשה אחרת למעלה... וכן אמר דוד: ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו, כלומר כעיר שבנה י'ה...".

ואומר הרב יצחק לוי, אם אכן צירוף שני השמות מלמד על צירוף ירושלים של מעלה לירושלים של מטה, ניתן להציע כי אברהם בעקדה מייצג את ירושלים של מעלה והמפגש עם מלכיצדק מלך שלם מייצג את ירושלים של מטה. ומכיוון שברוב המקומות נכתב שמה של ירושלים בלא יו"ד, כשהכתיב הוא ירושלם והקרי - 'ירושלים'. אולי משמעות הדבר היא ללמדנו שירושלים מורכבת

היראה (דברי הימים ב, ג', א)
**"ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה
 אשר נראה לדוד אביהו".**
 והשלום (תהילים קכ"ח)
**"הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' יברכה ה' מציון וראה
 בטוב ירושלים כל ימי חייה וראה בנים לבניך שלום על
 ישראל"**

ירושלים זיכוכ המושכלות ותיקון המידות
 המשך חכמה בביאורו לעקדה (בראשית כ"ב, יד) מפרש
 את מדרש חז"ל ואת שמה של ירושלים באופן אחר
 לגמרי:

**"והענין, דשם היה בדור המבול, והיה בתיבה וזן ופרנס
 כל הנבראים שם בתיבה, והעיקר היה לתקן המדות
 והפעולות שהמה היו מושחתים, ש"השחית כל בשר
 דרכו" (ו, יב), "ומלאה הארץ חמס" (ו, יג), וכל לימודו
 היה לתקן המדות והתכונות בכל החי. וזה מורה
 "שלם", שהוא מורה שכל המין האנושי הוא אדם אחד,
 וכל אחד הוא אבר מאברי האדם הגדול, וכל אחד נצרך
 לחברו, מושפע ומשפיע זה מזה, וכולם כאחד נושאים
 קיום מין האנושי ונצחיותו. אמנם אברהם התפלסף
 מאד בחכמה, ולמד כל דרכי הטועים, והתנוכח עמהם,
 וחקר בשכלו כי יש ה' אחד משגיח על הכל, ולא מסר
 השגחתו להכוכבים כאמונת הצב"ה... זה "אשר יאמר
 היום בהר ה' יראה", רצונו לומר, שיתגלה אלקותו
 בראות כל בשר כבוד ה' בנסיים פרטיים. והנה ירושלים
 בנויה על שני הדברים, היינו לזכך המושכלות שעיקרן
 במוח, ולתקן ולקשט המדות שעיקרן בלב. וזהו בכלל
 מאמרם ז"ל (ברכות ה, א): "לעולם יכנס אדם שני
 פתחים ואחר כך יתפלל" – זהו המוח והלב. ולכן,
 ירושלים "כלילת יופי משוש לכל הארץ" (איכה ב, טו),
 "ישם עלו שבטים (שבטי י-ה) להודות לשם ה'"
 (תהלים קכב, ד), כי המידות והמושכלות, שניהם
 נזדככו ונטהרו בירושלים. ולכן קרא אותה "ירושלים"
 על שתי הפעולות".**

המשך חכמה הרואה במציאות של ירושלים מציאות
 שלמה לגמרי, דורש את המדרש באופן בו מתבררת
 שלמותה של ירושלים מצד שלמות המידות והמושכלות
 כאחת. שם בן נח מזוהה על ידי חז"ל עם מלכיצדק מלך
 שלם. מגמתו של שם בתיבה היתה תיקון השחתות
 המידות שהיתה סיבת המבול, ומכאן אנו למדים על
 מידתו - השאיפה לשלמות המידות. אברהם אבינו בירר
 וחקר באופן שכלי את אמיתת האמונה וההשגחה תוך
 כדי פסילת דברי הטועים. שם עיקר עניינו בלב, ואברהם
 עיקר עניינו במוח. התיקון שנעשה בירושלים היה איחוד
 זיכוכ המושכלות שעיקרן במוח ותיקון המידות שעיקרן

רק אנשים השלמים בנפשותם. במובן זה מחברת
 ירושלים בין חסד לדין.
 על נבואת ישעיהו (נ"ד, יב) על ירושלים באחרית הימים
 "ושמתי כדכד שמשותיך", אומרת הגמרא בבבא בתרא
 (ע"ה):

**"אמר רב שמואל בר נחמני פליגי תרי מלאכי ברקיע
 גבריאל ומיכאל ואמרו לה תרי אמוראי במערבא, ומאן
 אינון יהודה וחזקיה בני ר' חייא חד אמר שוהם וחד
 אמר ישפה. אמר להו הקב"ה כדין וכדין".**

מבאר המהר"ל בחידושי אגדות על אתר שעתיד הקב"ה
 לבנות את חומת ירושלים כדעת שניהם:

**"מיכאל הממונה על הטוב והחסד והזכות אמר שצורת
 העיר הקדושה הוא מורה עיר הטוב הדבקה בחסד
 ובטוב ולפיכך החומה הוא של שוהם כי השוהם גוון שלו
 לבן והוא גוון מורה חסד וטוב... וגבריאל שהוא דין אמר
 שצורת המקום הוא ישפה שהוא גוון מורה דין... ומפני
 שהשי"ת כולל הכל דין וחסד... והוא ית' נותן לה מעלה
 כוללת שתהיה כרכא דכולה בה".**

משמעותה של ירושלים כמאחדת בין חסד ודין הוא נושא
 רחב. כאן ראינו ביטוי אחד שלו, כהמשך לאופיים של
 שתי הדמויות שנתנו לירושלים את שמה – אברהם איש
 החסד ומלכיצדק המייצג את מידת הדין. אברהם הוריד
 את השכינה למטה לארץ, ואילו מלכיצדק – "כהן לאל
 עליון", מעל כל תפיסה. הקב"ה מצרף יחדיו את שתי
 הבחינות המנוגדות של העיר, וירושלים ביופיה מבטאת
 את איחוד הניגודים החיצוני והפנימי.

ירושלים - עיר הבחירה ועיר השלום

הרב מרדכי ברויאר במאמרו על ירושלים דן בשתי
 הפרשיות בהן מעורב אברהם אבינו: פגישתו עם
 מלכיצדק ופרשת העקדה. בפרשת העקדה, באה לידי
 ביטוי הבחירה הא-לקית בירושלים, כמקום המייצג את
 האידיאל של עבודת ה'. עבודת ה' בעקדה, עומדת
 כאנטיתזה לפולחן האלילי הבא לידי קיצוניותו בהקרבת
 אדם למולך. מבחינה זו ירושלים מבטאת את ההופעה
 השלמה של **היחסים שבין אדם למקום**. במפגש עם
 מלכיצדק מלך שלם ירושלים מופיעה כעיר הצדק ונוה
 השלום, שם נעשית צדקה ומשפט. בכך עומדת ירושלים
 מול הרשע והצעקה של סדום. כלומר, ירושלים מבטאת
 את ההופעה השלמה של **היחסים שבין אדם לחברו**.

הרב ברויאר מסביר, ששני צדדיה של העיר מופיעים גם
 דרך שני המלכים שבנו אותה – דוד ושלמה. דוד מבטא
 את הצד של הראייה והיראה, ואצל שלמה מתגלה הופעת
 השלום.

ההופעות השונות של העיר מתבטאים גם בפסוקים
 השונים המתארים אותה:

המציאות השלמה שתאפשר את מלוא גילוי תכונותיה של ירושלים בנויה משני המרכיבים. מחד, צדק ומשפט אחדות ושלו, דבר שיאפשר את ביסוסה של המלכות הארצית בעיר הבירה, ומאידך, יראה ויחס מתוקן בין אדם למקום, דבר שיאפשר את הגילוי השלם של השראת שכינתו של הקב"ה במקדשו, ורק מכח זה תתברך המלכות שבעיר.

יראה קודם לשלם

ההסבר שהצענו לשמה של ירושלים מעלה שאלה נוספת: ע"פ סדר הפרשיות בחינת ה'שלם' קודמת לבחינת ה'יראה', ומדוע בשמה של העיר קודם צד היראה? שאלה זו מתחזקת עוד יותר על רקע ההנחה כי הסדר הכרונולוגי מבטא גם סדר מהותי. למרות שהבחירה האנושית בעיר קדמה לבחירה האלקית, בשמה של העיר הסדר הוא הפוך?

ומציע הרב יצחק לוי להסביר כי שמה של העיר מתייחס לתכליתה השלמה. מבחינת תכליתה של העיר, הצד של אברהם העברי קודם לצד של מלכיצדק המייצג את אומות העולם. אפשרות נוספת היא שסדר השמות מבטא שהעיר עצמה – מקום של חולין – מקבל את צביונו מכח המקדש המצוי בה. עיר השלמה – הכוללת בתוכה מקדש ועיר מלכות – מושפעת באופן יסודי מן המקדש הבנוי בלבה.

סיכום

בשיעור זה ניסינו זה לעמוד על משמעות שמה של ירושלים. התפיסה הבסיסית המקובלת בחז"ל היא שישנם כאן שני צדדים לעיר, שישודם הוא במפגש אברם עם מלכיצדק מלך שלם ובמעשה העקדה. מכוח דברי חז"ל, היצגנו הבנות שונות למהות העיר וצביונה, הבאות לידי ביטוי הן אצל אברהם אבינו והן בתולדות העיר לאורך הדורות. יש לציין, שלירושלים שמות רבים אחרים (במדרש מובא שיש לה שבעים שמות) וכמובן שכל שם משמעותיה של העיר הוא בעל משמעות כשלעצמו, והתייחסנו כאן רק לשם העיקרי - ירושלים.

בלב. על שם שתי השלמויות הללו נקראת ירושלים בשמה.

ירושלים והמקדש

ננסה לעיין במשמעות השמות המרכיבים את השם 'ירושלים', על פי פשטי הפסוקים:

אל הפגישה עם מלכיצדק מלך שלם ומלך סדום אברם מגיע מיזמתו. הפגישה מתרחשת באחד העמקים בקרבת העיר, ותוכנה הוא עניין המלכות והצדק. המלכים מעוניינים להמליך את אברם עליהם, אך אברם מסרב. בפגישה זו בוחר אברם להתקשר למלכיצדק מלך שלם, ולדחות כל קשר ומחויבות למלך סדום.

אל העקדה לעומת זאת, אברהם מגיע מתוך ציווי אלוקי. לא רק היוזמה אינה שלו, אלא שאף את המקום המדויק מורה לו הקב"ה. מעמד העקדה מתרחש בהר המוריה – ולא בעיר עצמה. תוכנה של פרשת העקדה הוא ההתגלות האלוהית לאברהם, בחירת מקום המקדש, וגילוי מלכותו של הקב"ה.

אנו טוענים, שהעיון בשתי הפרשיות מלמד שקיימת הבחנה בין העיר לבין המקדש. העיר מתגלה, דרך המפגש עם מלכה, כעיר הצדק (עומדת בניגוד לסדום), וכמקום בו התאחדו המלכים להמליך עליהם את אברהם. ירושלים מופיעה כאן כמקום המלכות הארצית.

מקום המקדש בהר המוריה מתגלה דרך מסירות נפש גמורה של אברהם. אברהם ירא מפני ה', ומכח יראה זו ישנה התגלות אלקית, מוקרב קרבן, ומתגלה מקום מלכותו של הקב"ה.

על פי הבנה זאת מציע הרב יצחק לוי ש'יראה' הוא בעצם שמו של מקום המקדש, ו'שלם' הוא שמה של העיר ירושלים. מהותה של ירושלים הוא מקום המחבר בין עיר בירה, מקום המלכות הארצית, שהצדק הוא תנאי לקיומה, לבין מקום המקדש, שהוא מקום מלכות ה' והתגלותו, המופיע דרך מסירות הנפש ויראת ה'.

התבוננות זו מסבירה גם את מיקומה של העיר בגבול יהודה ובנימין. יהודה מייצג את המלכות הארצית, ובנימין – את נחלת שכינה. משמעותה של ירושלים נקבעה אף לדורות - העיר מייצגת את מלכות דוד על כל ישראל, ואילו המקדש מייצג את מקום מלכות ה' בעולם, השגחתו והתגלותו.

ירושלים רומזת בשמה, שקיים קשר מהותי בין שני חלקיה של העיר: אם נעדר הצדק מן העיר, אין הקב"ה מעוניין בהשראת שכינתו בתוכה. ביטוי לרעיון זה אנו מוצאים בנבואת ישעיה בפרק א'. הנביא מכריז שם שהקב"ה לא מעוניין בזבחים ובעולות שהם בבחינת 'רמוס חצרי'. בהמשך הפרק מתוארת שחיתות השלטון המונעת את גילוי העיר כמקום הצדק.